

VÁLSÁGKORMÁNYZÁS

Reflexiók a *Navigating Troubled Waters* című angol nyelvű kötetről

A Schöpflin György 80. születésnapját ünneplő kötet nagyban különbözik a hagyományos dedikált kötetektől, hiszen témagazdagsága ellenére meglepő kohéziót teremt az esszé jellegű rövid írások között. A fő tematikus fonal, amely lazán összefűzi a különböző tudományterületek felől közelítő írásokat, a globális válságok összefüggéseinek elemzése. Noha a szerzők többsége a diagnózison túl nem jut konkrét megoldási javaslatokra, az mindenképpen becsülendő, hogy a végsőkig polarizálódott közbeszéd szorításának nem engedtek: azon tülemelkedve írnak a demokrácia és a kormányzás csődjéről, zsákutcáiról és azokról az ideákról, amelyeknek a kormányok hatékony működéséhez alapul kell(ene) szolgálniuk.

A kötet esszéi három tematikus részbe szerveződnek a vizsgálódás fókusza szerint. A *Mitteleuropa* rész a közép-európai régió történelmi örökségének problémáiról és geopolitikai helyzetének paradoxonairól nyújt mozaikszerű esettanulmányokat. Az *Európa jövője* rész az európai integráció és a nemzetállamiság egymásnak feszülő tendenciáit tárja fel. Az utolsó nagy tematikus egység a „bizonytalanság” (mint ontológiai és episztemológiai krízis) és a globális kormányzás lehetséges formáinak vízióit gyűjti egybe, ezzel kitágítva a térbeli és az időbeli fókuszot is. Ez a struktúra sem lehet véletlen, hiszen a három nagy téma Schöpflin György munkásságának sarokpontjai. Az írások persze tematikájuk és aspirációjuk tekintetében is visszhangra találnak egymásban. A jelenkori kormányzás kihívásait óvatos, jövőbe tekintő víziókon keresztül elemzik. Másodszorban, a szövegek nem didaktikusan, de kreatívan példázzák, az egyén – különösképpen az értelmiség – szerepét és felelősségét abban, hogy a múlt elrettentő leckéinek példáján a jövőt jobb irányba alakítsa.

A kötet szerzői közül jó néhányan a liberális demokrácia hanyatlásából, s az új nacionalizmusok felemelkedéséből kiindulva próbálnak gondolkodni, s egy, a felvilágosodás vívmányait és a háborúk vérzivataraiiban született törékeny békét fenntartó, a kihívásokat hatékonyan kezelő összetett rendszer ismérveit felvázolni. A múlt öröksége, amint azt a *Mitteleuropa* számos írása mutatja, nagyon erős, hiszen a geopolitikai változások társadalmi változások is, amelyek emberi traumákkal járnak. A problematikus múltat lerázni, ahogyan azt *Bába Iván* írása bemutatja, nem könnyű. A közép-európai államok 19. és 20. századi nemzeti küzdelmei, a nagyhatalmi érdekek szerinti többszöri határváltozások, véleménye szerint létbizonytalanságot szültek, amely ezen országok politikai preferenciáit a mai napig meghatározza.

Pók Attila elemzése, amely ugyanezen országok kérdéses emlékezetpolitikai gyakorlatait vizsgálja, rávilágít a szélsőséges, ideológiáktól fűtött nemzeti múltképzetek kialakulásának tendenciáira is. Hat esettanulmány segítségével hívja fel a figyelmet arra, hogy az emlékezetpolitika kirekesztő gyakorlatai a történelemírást és a társadalmak reális szembenézését saját nemzeti múltjukkal lehetetlen feladatok elé állítja. A kötet szerint ezek a geopolitikai és a kulturális meghatározottságok felelősek azért, ahogyan a régió szereplői feladataikat és érdekeiket kijelölik mind a nemzetállami, mind európai szinten. Kár, hogy azt a számos jó gyakorlatot, amelyet jelenleg az emlékezet- és új történelmi kutatásokban látunk, figyelmen kívül hagyják.

Jody Jensen empatikusan, de erős kritikai élel elemzi az 1989 után politikai-gazdasági és társadalmi átalakulás főbb vonulatait a volt szocialista blokk országait, talán kissé elnagyoltan, közös nevezőre hozva. A szerző szerint a demokratizálódás Kelet-Közép-Európában, csakúgy, mint az európai integráció folyamata Európa nyugati és kelet felén különböző, egymással gyakran ellentmondásos nézőpontok, értékek és kettős mércék csapdájába került, amelynek kárvallottjai az újonnan csatlakozott országok társadalmi. Érvétele szerint az Európához való felzárkózás folyamata e társadalmakat mellőzve zajlott, s ez magyarázatul szolgálhat mind a társadalmi mozgalmak, mind a politikai retorika nagyarányú radikalizálódására is. *Miszlivetz Ferenc* írása szintén az elmúlt három évtized demokratizálódási folyamatának küzdelmeiről, csapdáiról és zsákutcáiról szól, azokról a civil mozgalmakról, amelyek Keleten és Nyugaton egyaránt befulladtak. Radikális változtatást sürget az európai viszonyrendszerben: az egymással szembeni attitűdök, előítéletek, túlhaladott (eurocentrikus) ideológiák szintjén is. Szerinte mind a nemzetállam, mint az uniós politikai intézményrendszer csődöt mondott.

A szerzők számára tehát a nagy kérdés a kormányzás újragondolása, ami a jól ismert egyenlőtlenségek fenntartásával, kirekesztő és szélsőséges ideológiákra alapozva sem a nemzetek, sem az EU szintjén nem lehetséges. A nemzet és nacionalizmus Schöpflin György életművének fontos kérdéskörei, és így a kötet számos írása foglalkozik velük Schöpflin egy-egy tézisével párbeszédben. Közülük itt hármat emelnék ki. *Ahmet Evin*, a modern kori oszmán és török eszmétörténet és a török–európai kapcsolatok szakértője a török nacionalizmus európai gyökereiről ír, amelyben árnyalja a kontinens keleti és nyugati fele közötti éles kulturális választóvonalat. A ráció és az identitás mint a nyugati nacionalizmusok alappillérei, szerinte a felvilágosodás és a forradalmak korának (romanticizmus) együttes termékei, amelyek mélyen hatottak a 18. és 19. századi fiatal oszmán reformerekre. A nyugati gondolatok hatása mellett azonban ők a nemzetfejlődésnek egy más útját járták be, amely lényeges különbségeket is eredményezett.

Dimitar Nikolovski írása időben nagyot ugrik, és egy fejezetet közöl az elmúlt évek macedón nemzetállami küzdelmeiről. A névváltoztatás körül szerveződő

etnikai mozgalmakat és a 2018-as népszavazás visszasságait empirikus kutatások alapján elemezve Nikolovski egy mélyen megosztott politikai közösséget vázol fel. Ebben a nemzet és az állam nem feltétlen esik egybe, és a polarizáltságot egymással rivalizáló anakronisztikus mitológiák – etnikai homogenitás *versus* multikulturalizmus – termelték ki. *Hörcher Ferenc* írása inkább eszmetörténeti, mint empirikus vonalon a nacionalizmus és konzervativizmus ideológiáinak összehasonlítását vizsgálja az európai közbeszédben. A nyugati baloldali liberalizmus – szerinte hibásan – nem tesz különbséget, a 'baloldaliság' és a 'liberalizmus' fogalmak között, és a konzervatív nacionalizmus beszédmódjai ezáltal egyszerűsödtek, és bináris ellentétpárokká silányultak. A kérdés pedig a végén is ott lebeg, hogy a két tábor között milyen diszkurzív tér nyílhat alternatív beszédmódokra, és produktívabb párbeszédre.

A szerzők egybehangzóan, bár kissé elhamarkodottan gyászolják a liberális demokráciát és a polgári mozgalmak nemes ideáinak hanyatlását. Noha retorikájukban a politikai, társadalmi és gazdasági értelemben vett 'liberalizmus' elnagyoltan egy kategóriát jelent, mintha a liberalizmus tág eszméje lenne a felelős az egyenlő esélyek és a szolidaritás hiányáért. Ez pedig nem helytálló következtetés. Relevánsabb és konkrétabb az a megfigyelés, hogy a jóléti állam gondolata – mintha az egy bukott 20. századi intézmény lenne – egyre inkább háttérbe szorul, hiszen összeegyeztethetetlen a globalizált gazdaság működésével és a gyenge állam korlátozott befolyásával. A szolidaritás azonban, ahogyan ezt Jody Jensen megjegyzi, kulcsfontosságú európai érték. Létezniük kell ezt az értéket támogató provízióknak és struktúráknak, amelyek teret adnak a társadalom szélére taszított és leszakadó tömegeknek is. Olyan struktúrákra van szükség, amelyek támogatni tudják azokat, akik a digitális robbanással nem tudnak lépést tartani, a klímaváltozás, illetve a járványok által többszörösen kerülnek hátrányos helyzetbe. Ezzel egyetértve *Erhard Busek* szintén úgy gondolja, hogy a jóléti intézmények, valamint a szociális alapú piacgazdaság szoros alapkövetelménye mind a hatékonyan működő kontinentális, mind pedig a globális rendszernek.

Erhard Busek és *Sean Cleary* írásaikban alapvető léptékváltást sürgetnek: ahhoz, hogy a kormányzatok felnőjenek az előttük álló új korszak feladataihoz. Ilyen sürgető lépések például az inkluzív, rugalmas és hatékony szakpolitikai intézkedések, a változásmenedzsment, a szabadpiac egységesebb szabályozása, az összetartó és reziliens politikai közösségek kialakítása, valamint a hatalom transzparens és felelős gyakorlása. A hosszú távú céljainak alárendelődő vezetés (leadership), valamint a démosz aktív szerepének ösztönzése a digitális állampolgárság korában csupán egyike a számos javaslatnak, amelyeket felvonultatnak. *Csepeli György* írása ehhez még hozzászól az értékek újradefiniálásának szükségességét, hiszen lesz olyan, ami ebben a nagy ívű korszakváltásban kipotyog a rostán. Szerinte egy interregnumban élünk, egy olyan világban, amelyben a káosz és a rend egyszerre van jelen, s amelyet a sebezhetőség, a bizonytalanság, a komp-

lexitás és az ambivalencia jellemez. VUCA (volatility, uncertainty, complexity, ambiguity) világ ez, amelyben az egyén érdekeinek folytonos hajszolását (planetary idiotism) egy közösségi tudatnak és felelősségvállalásnak kellene felváltania.

A kötet számos szerzője választott témájául egy vagy több jeles személyiséget, akiknek tettei, gondolatai pozitívan (vagy negatívan – ennek bírása mindig az utókor) hatottak közösségükre. Ezzel nem titkolt céljuk az egyén cselekvési terének és felelősségének hangsúlyozása. Jó néhány rövid esszé szól olyan személyiségekről, akik valahol az elméleti és gyakorlati világ határmezsgyéjén dolgoztak. *Z. Karvalics László*, írásában Domán Miklóst igyekszik rehabilitálni, aki kivándorolt magyarként a nemzetközi kapcsolatok tudósa és gyakorló ügyvéd volt az Egyesült Államokban. Domán gondolatainak lényegét egy demokratikusan szervezett, egyetemes „világ állam” és egy kormány által szabályozott globális gazdaság létrehozásában látja: az emberiség egy technológiailag vezérelt társadalmi átalakuláson megy át, amelynek következtében egy episztemológiai közösséget és egy egyetemes civilizációt alkot. A technológiai fejlődést nemzeti rivalizálás helyett a kormányzati szabályzás hatékony szolgálatába állítja. Idealizmus lenne? Lehet, de mindez ma nagyon ismerősen cseng, különösen, amikor a digitális robbanás társadalmi hatásairól szóló vitákat hallgatjuk. Dománt a szerző korai előfutárként mutatja be, akit azonban a második világháború borzalmi gondolatai utópisztikusságáról és elhamarkodottságáról győzték meg. Nem írt többet, élete végéig jogot tanított, és ügyvédként praktizált.

Nagy András írása Søren Kirkegaard magyar recepciójának történetéről, munkáinak Lukács György általi fordításain keresztül az eszmetörténet egy kevésbé ismert, ámár fontos fejezete. Kirkegaard és Lukács párhuzamos életútján keresztül Nagy egy másik 20. századi kiábrándulástörténetet mesél el, miközben a magánélet kudarcainak és az eszmék hanyatlásának szoros összefüggéseit mutatja meg. *Mátay Mónika* és *Trádlér Henrietta* szellemes írása a híres Chernel család leszármazottjáról, az ornitológus Chernel Istvánról, valamint megindító történetük a tragikus sorsú, emigrációban élő és francia nyelven író Kristóf Ágotáról – akit mindenhol ismernek, kivéve itthon – az egyéni tudományos és művészi alkotómunka és elkötelezettség példázatai. Az olvasó talán értetlenül állhat ezen írások „portréi” előtt, hiszen szereplőikben sem munkásságuk, sem hatásuk tekintetében nincs semmi közös. Ami összeköti őket az ennél tragikusabb: az esettanulmányok megrendítően mutatják be nemcsak a történelmi személyek, hanem gondolataik, életművük esetlegességét, mulandóságát, hatásuk korlátait is. Gyanítható, hogy ezek a történetek, s üzeneteik akkor is fontosak lesznek, amikor a jövő generációi könyvek olvasása helyett digitális képernyőket néznek.

Noha eme áttekintés a teljesség igénye nélkül vette számba a kötet leghatásosabb, vitára serkentő írásait, látható, hogy a szerzők gondolatait a „hogyan tovább?” egzisztenciális bizonytalansága hatja át. A könyv magán viseli a tudományterületek különbségeiből adódó fogalmi sokszínűséget, valamint a ho-

rizontális megközelítésekre jellemző mélyfúrások hiányát. Aki ezt keresné, az csalódhat. A kötet azonban a maga változatos témáival, egymásnak feszülő nézeteivel és érveivel, valamint különböző háttérű és generációjú szerzőivel érdekesebb és elgondolkodtatóbb párbeszédet hozott létre, mint amit a műfajában hasonló kötetektől megszoktunk.

(Miszlivetz Ferenc – Pók Attila szerkesztők: Navigating Troubled Waters. Kőszeg: iASK, 2020, 336 o.)

Agárdi Izabella

PhD, iASK, Kőszeg